

Mezhepsel Gerilim ve Vekâlet Savaşları: İran Ezilen Şiiileri Dış Politikada Nasıl Araçsallaştırıyor?*

Sectarian Tension and Proxy Wars: How Iran Instrumentalizes Oppressed Shiites in Foreign Policy?

Melih KAZDAL** - Mehmet RAKİPOĞLU***

Öz

Bu çalışma, Ortadoğu'nun çok dinli ve mezhepli yapısında Şiiilerin durumunu ele almakta ve Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan gibi ülkelerde Şii topluluklarına yönelik kötü muamelelerin İran'ın bu toplulukları vekil olarak kullanmasının zeminini nasıl hazırladığını incelemektedir. Araştırma Ortadoğu'daki Şii topluluklarının maruz kaldığı ayrımcılık ve baskının, İran'ın bu grupları bir dış politika aracı olarak kullanmasını kolaylaştırmakta mıdır sorusuna cevap aramaktadır. Çalışmanın temel iddiası ise Ortadoğu'daki Arap devletlerinin, özellikle Suudi Arabistan, Bahreyn ve Irak, Şii topluluklarına yönelik uygula-

Abstract

This research investigates the status of Shia communities within the complex religious and sectarian framework of the Middle East, analyses how the persecution of Shia groups in nations such as Iraq, Bahrain, and Saudi Arabia has enabled Iran to leverage these communities as proxies. This paper looks for an answer to the question of whether Iran's use of Shia communities as a foreign policy tool is facilitated by the discrimination and repression faced by Shia communities in the Middle East. The main argument of this paper is that Arab states' discrimination against Shia communities, particularly in Saudi Arabia, Bahrain and

* Bu çalışma Melih Kazdal'ın, "İran'ın Güvenlik Stratejisinde Vekâlet Savaşı Kullanımı: Irak, Suriye ve Yemen Örnekleri" adlı doktora tezinin bir alt başlığından türetilmiştir.

** Dr. Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye / melihkazdal@artuklu.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0002-4729-4064>.

*** Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Mardin, Türkiye / mehmetrakipoglu@artuklu.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0002-6287-6943>.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
30.10.2024	24.12.2024	31.12.2024

DOI 10.18403/emakalat.1576021

dığı ayrımcılığın İran'ın bu gruplar üzerinden nüfuz genişletmesine olanak sağladığı ve bu durumun bölgede mezhepçi tansiyonu yükselttiğidir. Bu bağlamda İran, Şii'lere uygulanan baskıları kendi lehine çevirerek, bu grupları bölgedeki siyasi ayaklanmalarda kullanmakta ve kendisini bu grupların yegâne hamisi olarak konumlandırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri, Mezhepsel Politikalar, Ayrımcılık, Şii-lik, İran.

Iraq, has allowed Iran to expand its influence through these groups, thereby intensified sectarian tensions in the region. Within this framework, by capitalizing on the repression of Shia groups, Iran is utilizing them political disturbances in that region and positioning itself as the only protector of these groups.

Keywords: Islamic Sects, Sectarian Politics, Discrimination, Shiism, Iran.

Giriş

Ortadoğu coğrafyası tarih boyunca farklı inançlara, mezheplere ve dinlere ev sahipliği yapmış ve birçok kültürün uyum içinde ve iç içe yaşadığı bir bölge olmuştur. İslam dünyasının en belirgin siyasi ayrışmalarından biri olan Şii-Sünni ayrımı, uzun bir süredir Ortadoğu başta olmak üzere birçok bölgenin siyasi, toplumsal ve kültürel dinamiklerini doğrudan etkileyen bir faktör olarak öne çıkmıştır. Özellikle modern dönemde başta Irak, Suudi Arabistan ve Bahreyn olmak üzere Ortadoğu'da ihdas edilen rejimler, birçok noktada Şii'lere yönelik baskıcı politikalar izlemiş ve Şii'lerin marjinalizasyon süreci başlamıştır. Söz konusu ülkeler sahip oldukları Şii topluluklarına İran'ın "beşinci kolu" gibi davranmaktadır. Bu çalışma mezkûr ülkelerde Şii'lere yönelik uygulanan baskıcı ve ayrımcı politikaların İran'ın Şii'leri dış politika hedeflerine uygun bir biçimde kullanmasının önünü açtığını iddia etmektedir. Diğer bir ifade ile İran, bölgedeki Şii azınlıklarının yaşadığı sıkıntıları ve sistematik ayrımcılıkları kendi çıkarları doğrultusunda suistimal etmektedir. Benzer şekilde Tahran rejimi Şii'lerin acılarını istismar ve manipüle ederek, bu grupları vekil savaşlarında kullanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, İran'ın ezilen Şii'leri vekil edinme stratejisini anlamayı ve Ortadoğu'daki Şii toplulukları üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda literatürde, İran'ın Şii toplulukları üzerindeki etkisi ve bu toplulukların İran dış politikasındaki rolü üzerine pek çok çalışma bulunmaktadır. Graham Fuller ve Rend Rahim Francke¹ gibi araştırmacılar, Ortadoğu'daki Şii'lerin uzun yıllar boyunca "Unutulmuş Müslümanlar" olarak nitelendirildiğini vurgulamış ve bu durumun İran'ın

¹ Graham E. Fuller - Rend Rahim Francke, *The Arab Shi'a: The Forgotten Muslims* (New York: St. Martin's Press, 2007).

bölgedeki Şii nüfusu kendi politik emelleri doğrultusunda kullanmasının zeminini hazırladığını belirtmişlerdir. Aynı şekilde, Jill Ricotta², İran'ın Şiilik ile Fars kimliği arasındaki bağı derinleştirdiğini ve Safevi Devleti'nden itibaren bu kimliği yaygınlaştırarak, Şii toplulukları üzerinde bir hegemonya kurmaya çalıştığını ifade etmektedir. Laurence Louër³ ise İran'ın özellikle Safevi döneminden itibaren bu mezhebi kimliği bir dış politika aracı olarak kullanmaya başladığını detaylandırmış ve mezhepsel ayrımcılığın ulusal entegrasyon süreçlerine etkilerini incelemiştir. Ancak, söz konusu çalışmalardan farklı olarak, bu çalışma İran'ın Ortadoğu'daki Şii toplulukları nasıl bir vekil haline getirdiği ve bu sürecin bölgedeki politik istikrarsızlığa nasıl katkı sunduğunu derinlemesine incelemektedir. Bu çalışmanın özgünlüğü, sadece İran'ın dış politika stratejilerine odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda Ortadoğu'daki Arap devletlerinin Şii topluluklarına yönelik ayrımcı politikaların İran'ın lehine nasıl işlediğini ortaya koymasında yatmaktadır. İran, Arap devletlerinin mezhepçi politikalarına karşı bu toplulukları savunucu bir pozisyonda göstererek kendisini bölgedeki Şii azınlıklar için tek sığınak olarak konumlandırmaktadır. Bu durum, İran'ın Ortadoğu'daki etkisini artırırken, bölgedeki mezhepçi tansiyonu da yükseltmektedir. Çalışmanın temel araştırma sorusu, Ortadoğu'daki Şii topluluklarına yönelik ayrımcılık ve baskı politikaları, İran'ın bu toplulukları bir dış politika aracı olarak kullanmasını nasıl kolaylaştırmıştır? sorusudur. Bu çerçevede, İran'ın bölgede mezhepsel gerilimleri nasıl manipüle ettiği ve bu stratejinin Ortadoğu'daki siyasi ve sosyal dinamikleri nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmaktadır. Suudi Arabistan başta olmak üzere birçok Arap devleti, İran'ın dış politikasını mezhepçi ve genişlemeci olarak eleştirmekte ve Tahran'ın bölgedeki Şii topluluklarını kullanarak Sünni egemenliğini sarsmaya çalıştığını iddia etmektedir. Bu eserde, bu iddiaları destekleyen veriler ve analizlerle İran'ın vekil stratejisinin arka planını ortaya koymaktadır.

1. Ortadoğu'da Şiilerin Mevcut Durumu ve Rahatsızlıkları

Yaşadıkları ülkede çoğunluk veya azınlık olmaları fark etmeksizin Şii Araplar, bölgede marjinalize edilmiş ve bundan dolayı Fuller ve Francke'nin⁴ deyimiyle "Unutulmuş Müslümanlar" olarak adlandırılmıştır. İran, etnik olarak az bir Arap nüfusa sahip olmasına rağmen, nüfusunun %90'ından fazlası Şii olan, en büyük Şii nüfusa sahip ülke konumundadır. İran ile Şiilik arasındaki güçlü bağ, sadece

² Jill Ricotta, "The Arab Shi'a Nexus: Understanding Iran's Influence in the Arab World", *The Washington Quarterly* 39/2 (2016), 139-154.

³ Laurence Louër, *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, çev. Barış Özkul (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

⁴ Fuller - Francke, *The Arab Shi'a*.

İran'ın büyük bir Şii nüfusa sahip olmasından değil, aynı zamanda İran'ın tarihinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Safevi Devleti (1501-1736) döneminde Şiilik, devlet dini haline getirilmiş ve saldırgan bir şekilde bölgede desteklenmiştir. 16. yüzyılın başında söz konusu Şii devletinin kurulmasından bu yana Fars kimliği ile Şiilik bütünleşik bir hal almış ve bu zaman zaman, Arap Şiiler için riskli durumlara da neden olmuştur.⁵ Dolayısıyla Sünni Arap toplumları için Şiilik, eskiden beri Fars kimliği ile bağlantılı düşünülmüş ve tarihsel olarak Şiilik, İslam içerisindeki bir bölünme olarak görülmüştür. Buna karşın Şii Araplar, Şiiliğin, Farslar Müslüman olmadan çok önce ortaya çıktığını ve Arap Yarımadası kökenli bir mezhep olduğunu savunmuştur. Yine de başta Körfez'dekiler olmak üzere çoğu Sünni, Şii Arapların İran'a sadık olduğunu düşünmektedir.⁶

İslam dünyasının yaklaşık %10-13'ü⁷ Şii olmasına rağmen büyük çoğunluğu Basra Körfezi bölgesinde ve diğer küçük ama özellikle Şii tarihi açısından bir hayli etkili kısmı Lübnan'da yaşamaktadır. Bahreyn'deki nüfusun önemli bir kısmı, Irak'ın yarısından fazlası ve Suudi Arabistan'ın nüfusunun az bir kısmı Şiilerden oluşmaktadır. Bölgedeki ve İran'ın çevresindeki bu Şii yoğunluğundan dolayı, İran özellikle 1979 İslam Devrimi sonrası dış politika hedeflerine ulaşmak için Şii karakterini kullanabileceği ayrıcalıklı bir konuma erişmiştir.⁸

⁵ Ricotta, "The Arab Shi'a Nexus", 140-141.

⁶ Fuller - Francke, *The Arab Shi'a*, 71.

⁷ Dünya üzerindeki yaklaşık 1.9 milyarlık Müslüman nüfusunun %10-13'ünün Şii olduğu tahmin edilmektedir. En büyük Şii nüfusa sahip olan İran'da Şiilerin ülke genelindeki Müslümanlar içerisindeki oranı %90-95'tir. Onu %65-75 ile Azerbaycan ve Bahreyn takip etmektedir. Irak ve Lübnan'da ise bu oran %45-55'tir. Suriye'deki Şiilerin Müslümanlar içerisindeki oranı %15-20, Afganistan, Pakistan ve Suudi Arabistan'da ise bu oran %10-15'tir. *Mapping the Global Muslim Population* (Washington, D.C: Pew Research Center, 2009); Michael Lipka, "Iraq's unique place in the Sunni-Shia divide | Pew Research Center", *Pewresearch* (18 Haziran 2014); Fatih Topaloğlu, "Günümüz Ortadoğu İslâm Coğrafyasında Şia ve Şiilerin Durumu Üzerine Bir İnceleme", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (2023), 184-185. Sadece Arap devletlerine baktığımızda ise, Arap Birliği'ni oluşturan 22 ülkedeki Şiilerin nüfusa oranı (Zeydiler dâhil) %11'dir. Tüm Şii Arapların aşağı yukarı %60'ını ise Iraklılar oluşturmaktadır. Fanar Haddad, *Understanding "Sectarianism": Sunni-Shi'a Relations in the Modern Arab World* (New York: Oxford University Press, 2020), 173-174.

⁸ Ricotta, "The Arab Shi'a Nexus", 141.

Laurance Louër⁹ Şiilik ile Fars kimliğinin iç içe geçmesinde, Safevi dönemiyle birlikte iyice yerleşen Şii ortodoksi mirasının İran Devleti'nin temel vasıflarından biri haline gelmesinin etkili olduğunu ifade etmiş ve şu tespitte bulunmuştur:

Hâkim siyasi rejim ne olursa olsun, İran Devleti bütün dünyada Şii iktidarının vasisi statüsünü korumaya çalışırken hemen her devirde az çok saldırgan bir nüfuz politikasının sıçrama tahtası olarak Şiiliği kullanmaktadır. Birçok Sünni, Şiiliği esasen İran'a özgü bir olgu olarak görmektedir. Onlara göre Şii olmak İranlı olmakla ya da en azından İran'ın nüfuzu ve çıkarlarını temsil etmekle eşanlamlıdır. Bu, birçok Ortadoğu ülkesinde Sünnilerle Şiilerin bir arada yaşamasını zorlaştıran sorunlara yol açarak ulusal entegrasyon süreçlerini baltalamaktadır.

Yine Louër'e¹⁰ göre Şiiler demografik bir azınlık olarak çoğunluğa sahip oldukları yerlerde dahi ya marjinal bir konuma itildikleri ya da kurumlardan dışlandıkları için siyasi azınlık konumundadır. Dolayısıyla modern dönemdeki Şii-Sünni ilişkilerine, Şiilerin kendi konularına isyan ettikleri bir seferberlik damgasını vurmuştur. Özellikle ulus devlet ve onun vatandaşlar arasında eşitlik ilkesi, aynı ülkede yaşayanlar için eşitsizliğe tahammülü oldukça azaltmıştır. Bölgedeki siyasi gücün katı doğası, çeşitliliği tehdit olarak görmekte ve tek bir sosyo-politik kültüre uymayı teşvik etmektedir.¹¹ Dolayısıyla, söz konusu devletler, çeşitliliği kabullenmek ve yönetmekte zorlanmakta, bu da Ortadoğu'da ulus devletin temel dinamiklerinin oturtulmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte Ortadoğu'daki çoğu devlet, pragmatist bir politika izleyerek bunun üstesinden gelmeye çabalamıştır. Bu açıdan Irak bir istisna olarak öne çıkmış ve Bağdat yönetimi, özellikle Baas rejimi iktidarda olduğu süreçte Şiilere yönelik sistematik devlet şiddeti uygulamıştır. Bölgedeki devletler kendi resmî ideolojilerine ters olsa da azınlıklara kurumsal olarak var olma imkânı sağlamıştır.¹² Yine de bu durum, özellikle otoriter devletlerde mezhepçiliğin sıkça kullanılmasına mâni olamamıştır. Söz konusu devletleri yöneten rejimler kendi hayatta kalmalarını temin etmek için içerideki tehditleri çoğu zaman mezhepçilik silahıyla bertaraf etmeye çabalamıştır. Bu rejimler mezhepçilik korkusunu, azınlık içerisindeki muhalefeti susturma, yalnızlaştırma ve suçlama için kullanmakta ve onları yabancı güçlere çalışan ajanlar olarak lanse etmektedir. Nitekim

⁹ Louër, *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, 51.

¹⁰ Louër, *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, 229-230.

¹¹ Fuller - Francke, *The Arab Shi'a*, 34.

¹² Louër, *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, 230.

bu durumun en yaygın hali, Şii Arapların İran'ın potansiyel beşinci kolu olarak damgalanmasıdır.¹³

Toby Matthiesen,¹⁴ Körfez'de Şiilerin, siyasal elitler tarafından karar verme mekanizmalarından ve “şanlı” Arap, Sünni ve kabile kimliğinden dışlandığının altını çizmiştir. Bununla beraber Staci Strobl,¹⁵ mezhep temelli siyasi stratejilerin kullanımı ve mezhepçi kurumların inşasının sadece elitlerin kendi güçlerini sürdürme stratejisi olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre Körfez tarihi geliştirilirken mezhep, kimliğin içkin bir parçası haline getirilmiş ve ulus devlet mezhep üzerinden şekillendirilmiştir. Dolayısıyla dünyaya mezhepçi bir gözle bakma, sadece elitlerin değil Körfez'deki toplumların, kültürel dili ve pratiğinin bir parçası haline gelmiştir.

Nüfusları göz önüne alındığında bölgede yaşayan Şiilerin, resmi dairelerde çok az görev aldıkları ve bakanlıklarda nadiren orta kademenin üzerindeki pozisyonlara çıkabildikleri görülmektedir. Bu durum özellikle ulusal güvenliği etkileyen, iç işleri, istihbarat ve güvenlik kurumları gibi sektörlerde daha da belirgin hale gelmektedir. Dolayısıyla bir Şii'nin üst kademelere atanması istisnai bir durum teşkil etmektedir.¹⁶ Örneğin Bahreyn İnsan Hakları Merkezi'nin yaptığı çalışmaya göre, prens ofisi, Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi, Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıklarında önemli konumda hiçbir Şii bulunmamaktadır.¹⁷ Aynı durum Suudi Arabistan için de geçerli olmakta ve Şiiler, alt sınıf statüleri nedeniyle polis gücünün ne üst kademesinde ne de alt kademesine görev almaktadır. Ayrıca herhangi bir Şii, belediye başkanı, bakan veya kraliyet ailesi mensubu bulunmamaktadır. Dahası Suudi Arabistan tarihi boyunca sadece bir Şii büyükelçi görev almıştır.¹⁸ Bu bağlamda Şiiler, kendi devletlerinde ötekileştirilmekte ve bu da Şiilerin devletin kendi çıkarlarına hizmet edeceğine veya kendi değer ve isteklerini yansıtacak adımlar atacağına olan

¹³ Haddad, *Understanding "Sectarianism"*, 210.

¹⁴ Toby Matthiesen, *The Other Saudis: Shiism, Dissent and Sectarianism* (Cambridge: Cambridge Univ.Press, 2015), 16.

¹⁵ Staci Strobl, "The Roots of Sectarian Law and Order in The Gulf: Bahrain, The Eastern Province of Saudi Arabia and The Two Historical Distruptions", *Beyond Sunni and Shia The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East*, ed. Frederic Wehrey (Oxford: Oxford UP, 2018), 208.

¹⁶ Fuller - Francke, *The Arab Shi'a*, 36.

¹⁷ *Discrimination in Bahrain: The Unwritten Law* (Bahrain Center for Human Rights, 2003).

¹⁸ Staci Strobl, "Policing in the Eastern Province of Saudi Arabia: Understanding the Role of Sectarian History and Politics", *Policing and Society* 26/5 (2016), 550.

inancı yitirmelerine neden olmaktadır. Birkaç istisna dışında Arap hükümetleri, Şiileri topluma entegre etmede başarısız olmuş ve onları devletin her vatandaşın çıkarına eşit şekilde hizmet ettiğine ikna edememiştir.¹⁹

Bölgedeki Şii toplumlarının temel isteklerinin başında eşit vatandaşlık hakları gelmektedir. Şiiler buldukları devlet içerisinde diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olmayı talep etmektedir. Bölge devletlerinde Şiiler, ifade hürriyeti, siyasi veya topluluk örgütü kurma ve hukuk önünde eşitlik gibi konularda Sünnilere nazaran daha fazla kısıtlanmaktadır. Diğer bir temel istek ayrımcılığın sona ermesidir. Bu istek aslında önceki isteğin doğal bir sonucudur. Bölgedeki çoğu devlet, Şiilere yönelik resmi olmasa da gayri resmi ayrımcılık uygulamaktadır. Şiiler, güvenlik güçleri için “daha şüpheli” ya da “daha az sadık” olarak görülmekte ve polis veya kolluk kuvvetleri tarafından sıkça rahatsız edilmektedir. Bir başka istekleri insan haklarının korunmasıdır. Söz konusu ülkelerde insan hakları ihlallerinden en çok Şiiler etkilendiklerinden dolayı, en çok onlar bu hakların güçlendirilmesini talep etmektedir. Son olarak, bir kısım Şiiler tarafından devletin seküler olması talep edilmektedir. Bu düşünceye sahip olanlar, seküler devletin Şii toplumu için, özellikle Şiilerin azınlık olduğu yerlerde, önemli bir hedef olduğuna inanmaktadır. Birçok Müslüman ülkede Şiiler, Sünniliğin kendilerine dayatılmasından ve bunun Şiilere yönelik ayrımcılığa ve ikinci sınıf vatandaşlığa dönüşmesinden endişe etmektedir.²⁰

Arap devletlerinde, Şiilere yönelik en temel suçlama sadakat üzerinden yapılmaktadır. Dolayısıyla devlet ile Şiiler arasındaki güvensizlik uzun süredir devam eden bir problemdir. Şiilerin sadakatine yönelik şüpheler, modern Arap devletlerinin kurulmasıyla birlikte daha da artmıştır. Mutlakiyetçi yöneticiler gözünde sadakat, tek taraflı bir şekilde vatandaşından sorgulanmaksızın beklenmektedir. Ayrıca söz konusu rejimler, Şiilerin özünde sadakatsiz olduğunu ve devletin onlardan korunması gerektiğini düşünmektedir. Bu iddialara cevap olarak Şii toplulukları, sadakat sorununun bir kısır döngüye yol açtığını söylemektedir: Sadakatsiz oldukları varsayıldığından devlet onları dışlamakta ve isteklerini görmezden gelmekte ve bu

¹⁹ Strobl, “The Roots of Sectarian Law and Order in The Gulf: Bahrain, The Eastern Province of Saudi Arabia and The Two Historical Disruptions”, 215,228,230.

²⁰ Fuller - Francke, *The Arab Shi'a*, 54-58; Yitzhak Nakash, *Reaching for Power: The Shia in the Modern Arab World* (Princeton (N.J.): Princeton University Press, 2006), 130.

durum da Şiilerin hoşnutsuzluğuna ve olası sadakatsizliğine yol açmaktadır.²¹

Devletin, sadakat konusunda Şiilere yönelik endişeleri belli başlı nedenlere dayanmaktadır. Bunlardan ilki, Körfez ülkelerinde, kendilerine “acem” denilen Fars kökenli²² geniş bir Şii nüfusun bulunmasıdır. Bu Fars göçmenler mukim buldukları ülkelerde vatandaşlık almış, din adamı veya tüccar aileler olarak önem kazanmıştır. Geleneksel olarak Araplaşmış Farslar siyasetten uzak durmakta ve Kuveyt, Bahreyn ve BAE’de kendi ticari çıkarlarından dolayı statükoyu desteklemektedir. Arap hükümetlerinin bir diğer endişe kaynağı, Irak kutsal şehirlerinin öneminin azalmasına karşın İran’dakilerin önem kazanmasıdır. Irak’ta 1958 devrimi ve 1968 Baas rejiminin tesisi ile Necef ve Kerbela’daki Şii vakıfların kamulaştırılması, din adamlarının fakirleşmesine ve Şii okullarının cazibesini yitirmesine ve bu durum da söz konusu şehirlerin zamanla öneminin azalmasına neden olmuştur. Necef ve Kerbela Şii merkezlerinin Baas rejiminin politikaları sonrası zayıflaması, Kum ve Meşhed’in öne çıkmasına olanak sağlamış ve özellikle 1970’ler ile 1980’lerde birçok Şii Arap’ın Necef’i terk edip Kum’a gitmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Ayetullah Humeyni’nin önderliğinde Kum’un, Şii dini öğreti merkezi olarak ağırlığı giderek artmıştır. Arap dünyasındaki Şii ilahiyat öğrencilerinin artan biçimde İran’a yönelmesi, İran ile Şii Arap toplumu arasındaki bağları güçlendirmiştir. Arap ülkelerini endişelendiren bir başka faktör, birçok Şii merce-i taklit veya önemli din adamının İranlı veya Araplaşmış İranlı olmasıdır. Irak’taki kutsal şehirlerin zayıflaması bu dengesizliği daha da arttırmış ve giderek daha fazla Şii Arap’ın İran şehirlerindeki ulemaya müracaat etmesine neden olmuştur. Önde gelen Suudi Şii din adamı Nimr el-Nimr ile Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah gibi çok sayıda öğrencinin Şii fıkhi eğitimi için İran’a gitmesi, Humeyni’nin karizmatik liderliği altındaki İran Devrimi’nin başarısından etkilenmelerine ve bu durum da Tahran’ın Arap Şiiler arasında nüfuzunu arttırmasına neden olmuştur.²³

²¹ Fuller - Francke, *The Arab Shi’a*, 38-39.

²² İranlı topluluklar eski çağlardan beri Basra Körfezi’nin iki yakasında yaşamakta ve buradaki Körfezli (Khaliji) kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ülke dışındaki İranlıların %13’ü -yaklaşık yarım milyon- Körfez Arap devletlerinde yaşamaktadır. Erzsébet N. Rózsa, “Iranian Communities on the Arab Side of the Persian Gulf”, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 16/4 (2022), 436-447.

²³ Fuller - Francke, *The Arab Shi’a*, 40-41.

Şii Araplar ile İran arasında oluşan bu yakın ilişki Arap devletlerinde endişeye yol açmıştır. İran, yüzyıllardır Sünni dünyanın geleneksel siyasi, askeri ve kültürel rakibi olarak görülmektedir. Nitekim Tahran'ın yüzölçümü, tarihi ve milliyetçi arzuları Arap dünyası için her dönem örtük tehdit olarak görülmüştür. Dahası Arap devletleri, İran'ın nüfuzunu genişletme gücünden ve Basra Körfezi'nde hegemonyasını yaymasından oldukça çekinmektedir. Dolayısıyla bölgedeki Şii nüfus İran'ın, Arap toplumu içerisindeki potansiyel bir "beşinci kolu"²⁴ olarak görülmekte ve bu korkuyu beslemektedir. İran'da İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana, birçok Şii Arap toplumu, sivil haklar ve siyasi temsiliyet konularındaki yoksunluktan kaynaklı, yaşadıkları ülkelerdeki hükümetlerle sorun yaşamakta ve İran'ı kendi davalarına destek verme konusunda istekli bulunmaktadır. Özellikle Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Yemen'deki mezhep kaynaklı sorunlar, buralardaki Şiiilerin neden bir hamî arayışına girdiklerini açıklamaktadır. 2003 Amerikan işgali sonrası Irak'ın mezhepsel bir kaosa sürüklenmesi, bölge genelinde mezhepsel tansiyonu yükseltmiş ve İran'ın nüfuzunu ciddi bir şekilde arttırmasına neden olmuş ve bu hadise Suudi-İran rekabetiyle tanımlanan bölgedeki mezhepsel politikanın başlangıç noktasını oluşturmuştur.²⁵

2. Irak: Baas Rejiminden İktidara Şiiiler

Bölgede Şiiilerin devlet ile en çok sorun yaşadığı ülkelerin başında gelen Irak, Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Şii nüfusu, İranlı Şiiiler gibi Oniki İmam Şiiiliği'ne (İsnaaşeriyye) mensuptur. Söz konusu mezhepsel ortaklık bu üç topluluğun İran ile aynı fikhî uyguladığı ve toplumdaki din adamlarının Irak ve İran'da eğitim aldıkları manasına gelmektedir. Dolayısıyla bu ilişki söz konusu toplumların İran'la kültürel, dini ve tarihi bağlara sahip olmalarına neden olmaktadır.²⁶ Ek olarak 1979 İran İslam Devrimi ve Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin ortaya koyduğu devrim ihracı temelli dış politika söz konusu ülkeler başta olmak üzere bütün coğrafyadaki Şiiiler üzerinde etkili olmuştur.

²⁴ Ülkesinde ciddi bir Şii nüfusu olmamasına rağmen dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek dahi Şiiilerin yaşadıkları ülkelerden ziyade İran'a sadık olduğunu ifade etmiştir. Bu söylem Arap siyasi elitlerinin bölgedeki Şii halka bakış açısını ortaya koymaktadır. Kayhan Barzegar, "Iran and The Shiite Crescent: Myths and Realities", *The Brown Journal of World Affairs* 15/1 (2008), 89.

²⁵ Fuller - Francke, *The Arab Shi'a*, 41,49,72; Ricotta, "The Arab Shi'a Nexus", 141-142.

²⁶ Ricotta, "The Arab Shi'a Nexus", 146.

Devrim, Şiiler arasında siyasi farkındalığı arttırmış ve onları “zalim yöneticiye” karşı başkaldırma konusunda cesaretlendirmiştir.²⁷

Irak'taki Şii nüfusun oluşması, Şiiliğin İran'da yaygınlaşması sürecinden yaklaşık bir yüzyıl sonra, 18. yüzyılın ortalarında başlamıştır.²⁸ Buna rağmen Irak devletinin kuruluş aşamasında, Şii ulemanın Britanya işgaline karşı isyana önderlik etmesinin²⁹ de etkisiyle, Şiiler büyük ölçüde dışlanmıştır. Nitekim Irak'ın 1921'deki kuruluşundan itibaren, nüfusun %20'sinden daha azını oluşturan Sünni Arap azınlığı ülkenin yönetimini elinde bulundurmuştur. Sünni yöneticiler, yasa-güçünü muhafaza edebilmek için güçlü bir ordu kurarak, Şii muhalefeti kontrol altında tutma stratejisi gütmüşlerdir. Şiilerin gösterdiği direnişten dolayı İngilizler, Irak devletinin omurgasını, Sünni Arap nüfusa mensup eski Osmanlı elitlerinden oluşturmuştur. Buna göre İngilizler, Sünnilere orduda ve hükümette kilit pozisyonlar vererek ve Şii eğitim kurumlarını kontrol altına alarak, Şii nüfusu siyasi ve sosyal hayattan dışlamıştır.³⁰

İngilizlerin yanı sıra Irak Kralı Faysal ve onun yönetici kadrosu da Şiilere karşı derin bir kuşku içerisinde olmuştur. Arap milliyetçiliğinden etkilenen Faysal ve yönetim kadrosu, yeni bir Iraklı kimliğini oldukça eşitsiz bir vatandaşlık tanımı üzerinden kurgulamaya çalışmıştır. Bu tanımda Şiiler, çoğu toplumsal ve siyasal haklardan mahrum olmalarının yanında devlet yönetimine aday olma hakkından da mahrum bırakılmıştır. Irak'ta cumhuriyet rejiminin kurulması, Şiilerin durumunu düzeltmek bir yana, mezhepsel bölünmeyi daha da derinleştirmiştir. Hem monarşi döneminin mirası hem de İran'la olan gergin ilişkilerden dolayı Şiilere yönelik ciddi bir ayrımcılık yapılmıştır.³¹ Özellikle Saddam Hüseyin yönetimi, Sünni azınlığın hâkimiyetini sürdürmüş ve Şiilerin siyasi katılımını aktif olarak engellemiştir. Şii gruplar, hükümet ve orduda üst düzey pozisyonlardan büyük ölçüde dışlanmıştır.³²

²⁷ Uzi Rabi - Chelsi Mueller, “The Geopolitics of Sectarianism in the Persian Gulf”, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 12/1 (2018), 49.

²⁸ Geneive Abdo, *The New Sectarianism: The Arab Uprisings and the Rebirth of the Shi'a-Sunni Divide* (New York, NY: Oxford University Press, 2017), 19.

²⁹ Abdo, *The New Sectarianism*, 30-31.

³⁰ Kelsey Modica, *A Path to Peace: Reconciling the Sunni-Shi'a Conflict in Iraq* (New York: Syracuse University, Yüksek Lisans, 2015), 15.

³¹ Louër, *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, 131-133,135.

³² Ahm Ershad Uddin, “Human Rights of Minorities in Islam: From the Perspective of Iraq”, *Journal of Ilahiyat Researches* 1/57 (2022), 55.

Iraklı Şiiler 1950'lerde Dava Partisi'nin kuruluşu ile siyasi olarak tekrar organize olmuştur.³³ Ancak 1960 ve 1970'lerde Baas Partisi, Irak içerisindeki birçok Şii harekete baskı uygulamış ve birçok Şii dini lider idam edilmiştir. Özellikle 1968'deki Baas Partisi darbesi Şii toplumuna yönelik baskıları daha da artırmış ve bu dönemde Şii dini kurumlarının güç kazanmasını engellemek için çeşitli önlemler alınmıştır. Baas rejimi, Şii dini liderlerin etkisini azaltmak amacıyla, aşiret şeyhlerini kendi saflarına çekmeye çalışmış ve Şii liderliğini bölme stratejisi izlemiştir. Öte yandan Saddam Hüseyin döneminde, Şii çoğunluk ve Kürt azınlıklar, petrol zengini bölgelerde marjinalleştirilmiştir.³⁴ İran'daki dini okullar, Saddam Hüseyin'in Iraklı Şii'lere uyguladığı zulüm ve yabancı Şii'lerin Irak'ı ziyaret etmelerine getirdiği kısıtlamalar nedeniyle önem kazanmıştır. Özellikle 1991 Körfez Savaşı sonrasında, ABD'nin teşvik ettiği Şii ayaklanması, Bağdat'tan şiddetle bastırılmıştır. Güney Irak'ta Şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde patlak veren bu ayaklanma, rejim tarafından on binlerce Şii'nin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Rejim, Şii toplumunu siyasi hayattan sistematik olarak dışlamış ve onların toplumsal ve ekonomik hayatta sahip oldukları gücü zayıflatmaya yönelik adımlar atmıştır. Bütün bu şiddet ve baskı Şii'lerin kendi ülkelerinde yalnızlaştırıldığı düşüncesini benimsemesine yol açmıştır. Bu yalnızlaştırma doğal müttefik olan İran'ın, özellikle siyasi ve askeri alanda, din adamları ve silahlı gruplarla ilişki kurmasına imkân sağlamıştır. Şii'lere yönelik bu baskı politikası Saddam Hüseyin döneminde artarak devam etmiştir. Saddam yönetimi devrilene kadar yeraltında devam eden Şii'lerin siyasi eylemleri, 2003 ABD işgali sonrası tekrar gün yüzüne çıkmıştır. İran, 2003 sonrası dönemde, en organize Şii siyasi gruplarıyla tesis ettiği bu ilişkileri kullanmış ve Bağdat'ta ciddi bir nüfuz elde etmiştir.³⁵

Diğer yandan Şiiler özellikle Saddam döneminde ekonomik ve sosyal ayrımcılıklara maruz kalmıştır.³⁶ Baas rejimi döneminde, Şii topluluğu ekonomik kalkınma ve sosyal hizmetlerden sistematik olarak mahrum bırakılmıştır. Güney Irak'taki Şii nüfusun yoğun olduğu bölgeler, kamu yatırımlarından kasıtlı olarak yoksun bırakılmış ve bu

³³ Rodger Shanahan, "Shi'a Political Development in Iraq: The Case of the Islamic Da Wa Party", *Third World Quarterly* 25/5 (2004), 943-954.

³⁴ Vikas Kumar, "Sectarianism and International Relations: Shia Iran in a Muslim World", *Journal of Asian Security and International Affairs* 3/3 (2016), 368.

³⁵ Abdo, *The New Sectarianism*, 31; Muharrem Akoğlu, "Irak'ta Şii Varlığı", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2013), 397-404; Ricotta, "The Arab Shi'a Nexus", 145.

³⁶ Uddin, "Human Rights of Minorities in Islam", 56.

bölgelerdeki sosyal hizmetlerin kalitesi düşürülmüştür. Şii topluluğu, eğitim ve istihdam olanaklarına erişim konusunda da ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalmış; böylece bu topluluk yoksulluk ve işsizlikle mücadele etmek zorunda bırakılmıştır. Bu anlamda kamu çalışanları arasında Şii'lere negatif ayrımcılık yapıldığı birçok rapora yansımıştır.³⁷ Devlet kaynaklarının ve yatırımlarının çoğunlukla Sünni bölgelere yönlendirilmesi, Şii bölgelerin ihmal edilmesine ve bu bölgelerde derin sosyo-ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üçüncü olarak Baas rejiminin, Şii topluluğuna yönelik ayrımcılık politikaları, kültürel ve dini alanlarda da kendini göstermiştir. Rejim, Şii dini liderlerin faaliyetlerini sıkı bir şekilde denetlemiş ve Şii dini kurumlarının gelir kaynaklarına darbe vurmuştur. Şii dini bayramları ve törenleri, rejim tarafından ya tamamen yasaklanmış ya da katı kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Ayrıca, birçok Şii ibadethanesi tahrip edilmiş veya kapatılmıştır. Dördüncü olarak Baas rejimi, Şii muhalefeti bastırmak için yaygın bir şekilde şiddet kullanmış ve bu bağlamda çok sayıda Şii, siyasi faaliyetleri veya dini inançları nedeniyle tutuklanmış, işkenceye maruz kalmış veya infaz edilmiştir. Rejimin, Şii muhaliflere yönelik bu şiddet politikaları, yalnızca muhalifleri değil, aynı zamanda Şii nüfusun tamamını sindirme amacını taşımıştır. Sonuç olarak Irak'taki Şii'nin milis haline gelmesi ve İran'ın etkisine girme süreci Baas dönemindeki mezhepçi politikalarından kaynaklanmıştır.³⁸

3. Bahreyn: Sünni Halife Rejimine Karşı Verilen Mücadele

Bahreyn'de Sünni-Şii kutuplaşması, Şii'nin eşitsiz bir konuma itildiği bir ulus-devlet inşası sürecinin mirasıdır. 18. yüzyılda Sünni el-Halife Hanedanlığının egemenliği altına giren Bahreyn, kadim bir Şii toplumu sahiptir. Bahreynliler, halifelik tartışmalarının olduğu dönemde Hz. Ali'yi destekleyen ilk halklardan birisi olmuştur.³⁹ Dolayısıyla Şii'lik ülke tarihinde derin kökleri olan bir unsurdur.⁴⁰ Nüfusunun önemli bir kısmı Şii olmasından dolayı, el-Halife rejimi Şii'lere yönelik uyguladığı ayrımcılığın yanında, bu demografik dengesiz-

³⁷ Miriam Puttick, *From Crisis to Catastrophe: the situation of minorities in Iraq* (Minority Rights Group International, 2014), 15.

³⁸ Joseph A. Kéchichian, "Saddam Hussein's legacy of sectarian division in Iraq", *The World* (2016).

³⁹ Abdo, *The New Sectarianism*, 118.

⁴⁰ Kadim Bahreyn'de Karmatiler güçlü bir İsmaili devleti kurmuştur. 13. yüzyılda önemli bir Şii öğretisi merkezi haline gelen Bahreyn'in İsmaili Şii toplumu, Safevi döneminde Oniki İmamcı Şii'liğe geçmiştir. Laurence Louër, *Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf* (New York, NY: Columbia Univ. Press, 2008), 13-14.

liğin neden olduğu dezavantajın üstesinden gelmeye çalışmıştır. Şii-ler, el-Halife rejiminin devlet kaynaklarının bölüşümünde Sünnileri kayırdığını ve dolayısıyla azınlık rejiminin hüküm sürdüğünü iddia etmektedir. İran Devrimi'nden sonra Şii İslamcılar, Bahreyn'de muhalefetin ana aktörleri haline gelmiş ve Şii kimliği artık rejime muhalefet üzerinden tanımlanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren siyasi mücadele, Şii çoğunluğun Sünni azınlık tarafından tahakküm altında olduğu ve bundan kurtulması gerektiği söylemi üzerinden şekillenmiştir. Bu durum rejimin, ülkedeki Şii-leri kendi güvenliğine tehdit olarak algılamasına neden olmuş ve Şii-lerin, İran'ın "beşinci kolu" olduğu ve iktidara gelmek için doğru zamanı beklediği iddia edilmiştir.⁴¹ Dolayısıyla Bahreyn'de Şii-lere yönelik baskı ve kötü muamele politikaları, tarihsel olarak derin köklere sahip ve günümüze kadar süregelen karmaşık bir sorundur. Bahreyn yönetimi, özellikle el-Halife ailesinin iktidarı boyunca, Şii nüfusa karşı ayrımcılık ve dışlama politikalarını çeşitli şekillerde sürdürmüştür. Bu durum, tarihsel, siyasi ve mezhepsel faktörlerin bir araya gelmesiyle şekillenen çok boyutlu bir sorundur.

İran devrimi ile bu süreç farklı bir boyuta evrilmiştir. 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrim, Bahreyn yönetiminin Şii karşıtı politikalarını daha da sertleştirmesine neden olmuştur. Bahreyn yönetimi, İran'ın devrim ihracı amacıyla Bahreyn'deki Şii-leri kışkırttığı iddialarını öne sürerek, Şii-lere yönelik baskıları artırmıştır. Devrim sonrasında yönetim, Şii-leri İran ile ilişkilendirerek, mezhepsel farklılıkları siyasi bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu söylem, Sünni çoğunluğun desteğini kazanma amacını taşırken, ülkedeki mezhepsel gerilimleri de daha da derinleştirmiştir. Bu anlamda rejim tarafından Şii-lere yönelik birçok sistematik ayrımcılık örnekleri bulunmaktadır.⁴²

1981 yılında Bahreyn yönetimi, Şii hareket olan Bahreyn Kurtuluşu İslami Cephesi (BKİC) tarafından yapılmak istenen bir darbenin engellendiğini açıklamıştır. Yönetim, komplocuların Tahran'da eğitildiğini ve ılımlı Şii-lerin dahi beşinci kolun bir parçası olduğundan şüphelenildiğini söylemiştir. 1994 ile 1998 arası Bahreynli Şii-ler, otoriter yönetim, sivil ve siyasi haklardan mahrumiyet, ekonomik sıkıntılar ve Şii-lere yönelik ayrımcılıktan dolayı bir dizi protesto hareketi

⁴¹ Frederic Michael Wehrey, *Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings* (New York/N.Y: Columbia University Press, 2014), 33-34,52,54; Abdo, *The New Sectarianism*, 119,137-138; Louër, *Sünniler ve Şii-ler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, 143-151.

⁴² Mansoor Al-Jamri, "Shia and the State in Bahrain: Integration and Tension", *Alternative Politics* Special Issue/1 (2010), 15.

başlatmıştır. Hükümetin sert müdahale ettiği gösteriler sonucunda binlerce kişi tutuklanmış ve bazı muhalif liderler sürgün edilmiştir. 1996'da Bahreyn hükümeti, İran'ı, Bahreyn Hizbullahı adı verilen bir örgütü finanse etmekle suçlamış ve ülke genelinde 51 muhalifi tutuklamıştır. Hatta hükümet bu planın muhalif Şii dini figür İsa Kasım tarafından planlandığı ve Hizbullah'ın hayata geçirdiğini iddia etmiştir.⁴³

1994-1999 yılları arasında ise Bahreyn'deki Şiiler, daha kapsamlı bir ayaklanma başlatmıştır. Bu ayaklanma sırasında, Bahreyn güvenlik güçleri sert önlemler almış ve birçok Şii tutuklanmış, işkence görmüş veya hayatını kaybetmiştir. Bu dönem, Bahreyn'deki Şii toplumunun kötü muameleye maruz kaldığı en önemli örneklerden biri olarak öne çıkmaktadır. 2001 yılında, Bahreyn'in yeni emiri Hamad bin İsa el-Halife, reformlar vaat ederek ve siyasi tutukluları serbest bırakarak Şii topluluğu ile bir uzlaşma dönemine girmiştir. Bu dönem, Bahreyn'de bir "balayı" süreci olarak adlandırılrsa da 2002 yılında tek taraflı olarak çıkarılan yeni anayasa, parlamentonun yetkilerini kısıtlamış ve Şii toplumunda hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu durum, Şii toplumunun Bahreyn yönetimine karşı güvenini zedelemiştir. 2005 yılından itibaren, sert bir Sünni çizgiye sahip olan yeni bir devlet yetkilileri sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sınıf, Şii karşıtı politikaları desteklemiş ve ülkedeki mezhepsel gerilimlerin artmasına yol açmıştır. Bahreyn yönetimi, Şii nüfusu dışlayıcı politikaları sürdürürken, bu politikaları meşrulaştırmak için mezhepsel farklılıkları kullanmaktadır. Bu durum, Bahreyn'de sosyal ve siyasi gerilimlerin artmasına neden olmuş ve ülkede istikrarsızlığı körüklemiştir.

Arap Baharı ayaklanmalarının Bahreyn'e sıçraması ülke siyasi hayatının bir dönüm noktası olmuştur. Gösteriler arttıkça rejim daha fazla mezhepçi söylem kartına başvurmuş ve göstericileri İran ve Hizbullah'ın vekilleri olarak yansıtmaya çabası içerisine girmiştir. İlimli muhalefeti zayıflatan, Bahreyn halkının mezhepçi hatlara ayrışmasına neden olan ve gösterileri başarıyla "bölgelleştiren" 14 Mart'taki Yarımada Kalkanı güçlerinin müdahalesi, ayaklanmalarda bardağı taşıran son damla olmuştur. Suudi ve BAE askerlerinden oluşan askeri gücün müdahalesi başlangıcında, Bahreyn hükümeti üç aylık olağan üst hal ilan etmiş, İran, Irak ve Lübnan'a yapılan uçak seferlerini durdurmuş ve İran büyükelçisi sınır dışı edilmiştir.⁴⁴ Bütün bu hamleler Bahreyn yönetiminin ayaklanmaları doğrudan İran'la ilişki-

⁴³ Abdo, *The New Sectarianism*, 119-121,127.

⁴⁴ Rabi - Mueller, "The Geopolitics of Sectarianism in the Persian Gulf", 60.

lendirdiğini göstermektedir. Nitekim Kral Hamad, Mart 2011’de doğrudan İran’ı kastederek, yabancı bir komplonun başarısız olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵ Ayaklanmadan itibaren ülkedeki mezhepçilik hayatın neredeyse her noktasına etki etmiştir. Medya, okullar, bakanlıklar ve işçi sendikaları Şii-Sünni ayrışmasına sahne olmuş ve rejim bakanlıklar ve belediyelerde geniş çaplı bir Şii temizliğine başlamıştır. Dahası yönetimin kolluk güçleri gibi kilit önemdeki kurumlardaki temizliği, mezhepçi ayrımcılığı daha da derinleşmiştir.⁴⁶

Bahreyn’de Şiilere yönelik ayrımcılık, kamu görevlilerine ve orduya katılımlarının sınırlandırılması gibi uygulamalarla kendini göstermektedir. Şii nüfus, ulusal güvenlik meselelerinde büyük ölçüde dışlanmış ve devlete tam anlamıyla entegre olmamıştır. Ayrıca, Şiilerin üst düzey kamu görevlerindeki temsili de giderek azalmıştır. Örneğin, 1971’de Bahreyn bağımsızlığını kazandığında, Şii nüfusun üst düzey kamu görevlerinde yer alma oranı giderek düşmüş ve karar alma mekanizmalarındaki temsilleri zayıflamıştır.⁴⁷ Buna ek olarak, ülkedeki Şii nüfus, nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen, hükümetin ve güvenlik hizmetlerinin üst kademelerinde yeterince temsil edilmemektedir. Örneğin, Şiiler ülkenin yaklaşık %60’ını oluşturmalarına rağmen, Bahreyn Savunma Kuvvetleri ve Ulusal Güvenlik Ajansı gibi güvenlik hizmetlerinde yer alma oranları %5’in altındadır. Bu sistematik ayrımcılık ve kötü muamele politikaları, Şii nüfusunun temel haklarına yönelik ciddi ihlaller teşkil etmekte ve Bahreyn toplumunda kalıcı bölünmelere yol açmaktadır.⁴⁸

Bahreyn’deki rejim, ülkedeki Şii çoğunluğa yönelik ayrımcı politikalar uygulamakta ve bu durum, dini özgürlüklerin kısıtlanmasından kültürel mirasın silinmesine, istihdamda ayrımcılıktan güvenlik hizmetlerinden dışlamaya kadar geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Örneğin, Bahreyn hükümeti, Şii toplumunun dini alanlarını hedef alarak 400 yıllık El-Barbaghy Camii de dahil olmak üzere en az 38 Şii camisinin yıkımını gerçekleştirmiş ve bu ibadet yerlerini yeniden inşa etme taahhütlerini yerine getirmemiştir. Ayrıca, hükümet medyası ve devlet destekli özel yayın kuruluşları, Şii topluluğunu hedef alan, önyargılı ve karalayıcı içerikler yayımlamakta; televizyon

⁴⁵ Wehrey, *Sectarian Politics in the Gulf*, 103; Abdo, *The New Sectarianism*, 122-126.

⁴⁶ Wehrey, *Sectarian Politics in the Gulf*, 260.

⁴⁷ Mansoor Al-Jamri, “Shia and the State in Bahrain: Integration and Tension”, 14.

⁴⁸ *Religious Discrimination in Bahrain* (Australia: Gulf Institute for Democracy and Human Rights, 2017).

dizilerinde Şii karakterleri olumsuz tasvir etmektedir. Bahreyn Ulusal Müzesi ve resmi eğitim müfredatında Şiiilerin tarihine yer verilmezken, Şii şehir ve köy isimleri de değiştirilmeye çalışılmaktadır.⁴⁹

Genel olarak bakıldığında Bahreyn'deki Şiiilerin şikâyetleri iktisadi, siyasi ve sosyal alanlarda yoğunlaşmaktadır. Şiiiler, gelir dağıtımında büyük bir haksızlığın yapıldığını, ülke kaynaklarının adil dağıtılmadığını ve yönetimdeki el-Halife ailesinin bundan hak ettiklerinden daha fazla pay aldığını iddia etmektedir. Buna ek olarak, muhalif Şiiiler, ülkede kendileri aleyhine önemli bir istihdam sorunu olduğunu iddia etmekte ve var olan iş olanaklarının düşük ücretli olduğunu belirtmektedir. Son olarak kendilerine yönelik mezhepsel ayrımcılığın yapıldığını iddia eden Şii muhalifler, ülke yönetiminin İran ile sorunlu ilişkilerinin kendilerine yansıtıldığını iddia etmektedir.⁵⁰

4. Suudi Arabistan: Vehhabi Hegemonyasına Karşı Mücadele

Suudi Arabistan Krallığı Ortadoğu'da Şii nüfusunu barındıran önemli ülkelerden birisidir. Krallığın gerek tarihi gerekse coğrafi konumu ülkede Şii nüfusun barınmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Suudi Arabistan'ın doğu kısmı, İsmaililiğin kalesi olan kadim Bahreyn'in⁵¹ bir parçası olmasından ötürü ve sonrasında Oniki İmam Şiiiliği'nin hâkimiyetine girmesinden dolayı Şii azınlığa ev sahipliği yapmaktadır. Etnik açıdan Arap olan Şiiiler muayyen noktalarda daha yoğun şekilde bulunmaktadır. Bu anlamda uzun süredir Medine'de bulunan Oniki İmam Şiiiliğine mensup bir azınlık ile Yemen sınırındaki Necran mıntikasındaki İsmaili azınlık dışındaki Şiiilerin tümü petrol rezervlerinin bulunduğu Doğu Arabistan bölgesinde ikamet etmektedir.⁵²

Suudi Arabistan'ın doğusunda yer alan Şii azınlık sadece basit bir varlık göstermekle sınırlı kalmamış, toplumsal-ekonomik ve siyasi hayata dair aksiyon olarak ülkedeki rejimin güvenliğine 'tehdit' olarak görülen adımlar atmıştır. Örneğin Suudi Arabistan'ın Doğu Eyaleti'ndeki Katif ve Hufuf şehirlerindeki Şii toplumu güçlü ve köklü bir din adamı geleneğine sahip olmuştur. Bu gelenek Suudi Arabistanlı

⁴⁹ *Religious Discrimination in Bahrain* (Australia: Gulf Institute for Democracy and Human Rights, 2017).

⁵⁰ Halil Ocağ, "Bağımsızlıktan Günümüze Bahreyn'de Şiiilik: Yapılar, Sorunlar ve Beklentiler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/1 (2022), 278-281.

⁵¹ Erken İslam tarihinde Bahreyn, Doğu Arabistan'ın Hasa/Ahsa bölgesi ile Katif şehri ile günümüz Bahreyn adasını dâhil arada kalan takımadaları ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak sonraları Bahreyn ile sadece adalar kısmı kasdedilmiştir. Nakash, *Reaching for Power*, 16; Louër, *Transnational Shia Politics*, 12.

⁵² Louër, *Sünniler ve Şiiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, 180.

Şiilerin uluslararası Şii ulema arasında önemli bir konum elde etmelerini sağlamıştır.⁵³ Söz konusu durum uzun yıllar Suud rejimi tarafından resmi ve gayri resmi yollarla finanse edilen ve rejimin iktidarını meşrulaştıran Suud Selefilîği (Vehhabilik)⁵⁴ açısından tehdit olarak kodlanmıştır. Benzer şekilde Suud rejimi de ülkenin doğusunda yaşayan Şiilerin krallıkla sınırlı kalmayıp küresel bir etkiye sahip olmasından rahatsız olmuş ve ülkedeki Şii azınlığa yönelik kötü muamele ve ayrımcı (apartheid) politikalar icra etmiştir. Bundan ötürü Şiiler, 1913 yılından itibaren hem devlet hem de Vehhabi din adamları tarafından, Suudi Arabistan içerisinde bir “öteki” olarak tanımlanmıştır.⁵⁵ Dolayısıyla tarihsel olarak Şiiler, yönetici sınıf tarafından sosyal, siyasal ve ekonomik bir baskıya maruz kalmakta ve devlet, azınlıklarla ilgili istatistikleri paylaşma konusunda isteksiz davranarak bu durumu daha da görünmez kılmaktadır.⁵⁶

Suudi Arabistan’da yaşayan Şii topluluğu, uzun yıllardır sistematik ayrımcılık ve kötü muamele ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunlardan ilki coğrafi ve ekonomik ayrımcılıktır. Suudi Arabistan’daki Şiilerin büyük çoğunluğu, ülkenin petrol kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu Doğu Bölgesi’nde (Katif ve el-Ahsa gibi şehirlerde) yaşamaktadır. Bu bölge, aynı zamanda Suudi ekonomisinin temelini oluşturan petrol rezervlerine ve önemli tarımsal üretim alanlarına sahiptir. Ancak bu stratejik ve ekonomik öneme rağmen ülke içerisindeki en az gelişmiş bölgeler arasındadır ve Suudi devletinin yatırım, alt yapı ve kalkınma projelerinden sistematik olarak mahrum bırakılmaktadır. Nitekim az gelişmişlik, yüksek işsizlik oranı, yolsuzluk, petrol sanayisinden kaynaklı tarımın zayıflaması ve petrol kaynaklarının adaletsiz dağıtımı, Şiilerin başlıca şikâyetleri arasındadır. Bu durum, ekonomik anlamda Şiileri dezavantajlı duruma getirmektedir.⁵⁷

İkinci olarak Şiiler siyasi marjinalleşmeye maruz bırakılmaktadır. Bu anlamda her ne kadar siyaset yapma pratiği diğer inanç mensup-

⁵³ Louër, *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*, 90.

⁵⁴ Mazhar Tunç, *Suud Selefilîği: Hadis İlmi Bağlamında Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018).

⁵⁵ Matthiesen, *The Other Saudis*, 218.

⁵⁶ Al-Rasheed, “Sectarianism as Counter-Revolution”, 515.

⁵⁷ Wehrey, *Sectarian Politics in the Gulf*, 46; Jessie Moritz, “The Easy Enemy: The Shia and Sectarianism in The Arab States of Gulf and Yemen During The Arab Spring”, *Middle Eastern Minorities and the Arab Spring: Identity and Community in the Twenty-First Century*, ed. K. Scott Parker - Tony E. Nasrallah, *The Modern Muslim World 2* (Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press, 2017), 251.

larına da pek açık olmasa da Şii topluluğu, Suudi Arabistan'daki siyasi süreçlerden dışlanmaktadır. Rasheed'in⁵⁸ de ifade ettiği gibi krallıkta yaşayan Şiiler, Suudi Arabistan'da siyasi olarak temsil edilmemekte ve önemli görevlere atanmamaktadırlar. Dahası ülkede Şiilerin üst düzey hükümet pozisyonlarına atanması neredeyse imkânsız hale getirilmiş, siyasi haklardan mahrum bırakılmışlardır. Üst düzey devlet mevkilerinde Şii temsili oldukça düşük seviyede kalmaktadır ve Şii topluluğunun siyasi katılımı ciddi şekilde sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla Suudi Arabistan'da mezhepçi politikalar bağlamında sistematik biçimde Şiilere yönelik negatif istihdam ayrımcılığı politikası güdülmektedir.⁵⁹ Bu anlamda Şiiler, kamu sektöründe ve hatta özel sektörde iş bulma ve terfi etme konusunda sistematik ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Örneğin Perazzo,⁶⁰ Suudi Arabistan İçişleri Bakanlığı'nın özel sektörde bile Şii adayları elemek için işe alım sürecine müdahale ettiğini iddia etmektedir.

Üçüncü olarak Suudi Arabistan'da Şiiler dini baskılara maruz kalmaktadır. Birçok uluslararası insan hakları örgütü raporlarına da defalarca yansıdığı üzere⁶¹ Suudi Arabistan'daki Vehhabi ideolojisi, Şii inanç ve pratiklerine karşı ciddi bir hoşgörüsüzlük sergilemektedir. Şiiler, Vehhabi din adamları tarafından rafizi olarak görülmüş ve bu onların krallığın tebaası olma konusunda önemli bir sorun teşkil etmiştir. Krallıktaki Şii Müslümanlar, devlet destekli nefret söyleminin mağdurları olup, eğitim-kamu kurumları başta olmak üzere birçok farklı alanda istihdam hakları ellerinden alınmakta ve siyasi ile hukuki süreçlere başvurma olanakları kısıtlanmaktadır. Bu ve benzeri sorunların temelinde Suudi Arabistan'da kurumsallaşmış bir ayrımcılık sistemi yatmaktadır. Bu ayrımcılık sistemi, büyük ölçüde, Şii İslam'ı sapkın olarak gören ve farklı inançlar nedeniyle onu küçümseyen baskın devlet ideolojisi olan Vehhabilik tarafından teolojik olarak şekillendirilmektedir.⁶²

⁵⁸ Madawi Al-Rasheed, "Sectarianism as Counter-Revolution: Saudi Responses to the Arab Spring", *Studies in Ethnicity and Nationalism* 11/3 (Aralık 2011), 516.

⁵⁹ Fouad N. Ibrahim - Fouad Ibrahim, *The Shi'is of Saudi Arabia* (London: Saqi, 2006), 110.

⁶⁰ Bayan Perazzo, *On Being Shia in Saudi Arabia* (Washington DC, USA: Institute for Gulf Affairs, 2012).

⁶¹ *Denied Dignity Systematic Discrimination and Hostility toward Saudi Shia Citizens* (New York: Human Rights Watch, Eylül 2009).

⁶² Ric Neo, "Religious Securitisation and Institutionalised Sectarianism in Saudi Arabia", *Critical Studies on Security* 8/3 (2020), 204.

Vehhabiliğin içkin doğasından kaynaklı dini tahammülsüzlük, Suudi yönetici elitlerin ve devletin kimliğinin bir parçası olmuştur. Dolayısıyla Şia gibi diğer mezheplere mensup kişiler, Vehhabi bakış açısına göre, istikrara bir tehdit olarak görülmekte ve teknik olarak vatandaş dahi olsa Suudi devletinin tam bir vatandaşı olarak kabul edilmemektedir.⁶³ Nitekim Şii ibadethaneleri ve kutsal yerler zaman zaman vandalizme uğramakta veya yıkılmaktadır. Örneğin, Katif'teki Şii camileri, Vehhabi fanatikler tarafından defalarca saldırıya uğramış ve Suudi devleti bu saldırıları önlemek konusunda yetersiz kalmıştır. Öte yandan Şii dini liderler de Suudi Arabistan devleti tarafından sürekli olarak baskı altına alınmakta ve tutuklanmaktadır.⁶⁴ Örneğin, 2016 yılında tanınmış Şii din adamı Şeyh Nimr Bakır el-Nimr, Suudi devleti tarafından idam edilmiştir. El-Nimr'in idamı, Şii topluluğu arasında derin bir hayal kırıklığı yaratmış ve İran ile Suudi Arabistan arasında diplomatik krize neden olmuştur.⁶⁵

Dördüncü olarak Suudi Arabistan'daki Şiiler kimlik krizi yaşamaktadır. Şiiler, bir yandan kimliklerini korumak için direniş göstermeyi tercih ederken, diğer yandan toplumun asimile edici baskılarına boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Bu ikilem, genç Şiiler arasında ciddi bir kimlik sorunu yaratmaktadır. Özellikle, Avamiya ve Katif gibi şehirlerde yaşayan Şii gençleri, dini ve kültürel kimliklerini korumaya çalışırken, devlet baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, kimliklerinin korunması ve geleceğe dair umutları konusunda onları umutsuzluğa sürüklemektedir. Son olarak Suudi Arabistan'daki Şiilerin dış mihraklarla ilintili olduğu ve İran'la ilişkiler üzerinden suçlamalarla karşılaştıkları görülmektedir. Bu anlamda Suudi devleti, Şii topluluğunu sık sık İran'la bağlantılı olmakla suçlamaktadır. Bu tür suçlamalar, Şii'lere yönelik devlet baskısını meşrulaştırmak ve Şii toplumu daha da kutuplaştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu bağlamda, devlet kontrolündeki medya organları ve bazı Sünni din adamları, Şii topluluğuna karşı nefret söylemleri yaymaktadır. Bu tür söylemler, toplumdaki mezhepsel kutuplaşmayı arttırmakta ve Şii topluluğunun dışlanmasına yol açmaktadır.⁶⁶ Nitekim

⁶³ Strobl, "Policing in the Eastern Province of Saudi Arabia", 550.

⁶⁴ *2023 Country Reports on Human Rights Practices: Saudi Arabia* (Washington DC, USA: U.S. Department of State, 2023), 12.

⁶⁵ Guido Steinberg, "The Wahhabiyya and Shi'ism, from 1744/45 to 2008", *The Sunna and Shi'a in the Sunna and Shi'a in history: Division and ecumenism in the Muslim Middle East* (New York: Palgrave MacMillan, 2011), 175.

⁶⁶ Neo, "Religious Securitisation and Institutionalised Sectarianism in Saudi Arabia", 210.

2011 sonrası patlak veren gösteriler sırasında Suudi Arabistan yönetimi, baskı ve mezhepsel söylemi giderek arttırmış, Şiileri İran'ın beşinci kolu olarak yaftalamış ve bu şekilde Sünnilerin onlara destek vermesini engellemek istemiştir. Son olarak ülke genelinde mezhepsel tansiyonun artması, hem birleşik bir Sünni-Şii cephesinin oluşmasını engellemek hem de Suudi yönetiminin elini güçlendirmek için araç olarak kullanılmıştır.⁶⁷

5. İran: Şiilerin Yegâne Hamisi ve “Kurtarıcısı”

Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki gibi, İran'ın kendi Şii toplumlarını etkilemesinden korkmanın neden olduğu mezhepçi politikalar, ülke içerisindeki Şii nüfusu kendi devletlerine yabancılaştırmaktadır. Ancak bu dinamik İran'ın lehine işlemekte, bu gruplara yapılan baskı arttıkça onlar da daha fazla dışarıdan yardım aramaktadır. Kendi ülkelerinde izole edilen Şii gruplar daha fazla İran'a yakınlaşmaktadır. Nitekim Tahran kendisini söz konusu Şii toplulukların ülke dışındaki tek destekçileri ve daha geniş düzlemde Şii toplumların ve aktivistlerin tek potansiyel dostu olarak konumlandırmaktadır. Kısacası İran'ın Şii topluluklarını etkileme kapasitesi aslında bölge ülkelerinin onlara yönelik politikalarından kaynaklanmaktadır. Bu devletler sahip oldukları Şii nüfusa yönelik olumlu reformlar ve kapsamlı iyileştirmeler yapmak yerine, yürüttükleri iç ve bölgesel politikalar ile Şii grupları Tahran'a daha fazla yaklaştırmaktadır.⁶⁸

1979 İran İslam Devrimi'nden itibaren İran, Şii kimliğini bölgesel hedeflerini genişletmek ve nüfuzunu artırmak için bir araç olarak kullanmıştır. Devrim sonrasında oluşan ideolojik ve siyasi yapı, İran'ın Şii toplulukları koruma ve destekleme misyonunu üstlenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda İran Suudi Arabistan, Irak ve Bahreyn gibi ülkelerde yaşayan ve rejim tarafından ayrımcılığa uğrayan Şii topluluklara yönelik stratejiler geliştirmiştir. Bu ülkelerdeki Şii toplulukları hem mezhepsel farklılıklarından dolayı hem de İran'ın bölgede artan etkisinden duyulan endişe nedeniyle sistematik bir dışlanmaya ve baskıya maruz kalmaktadır. Bu durum, İran için bölgesel nüfuzunu artırmak adına stratejik bir fırsat yaratmıştır. İran, söz konusu ülkelerdeki Şii topluluklara yönelik dini, ideolojik ve askeri destek sunarak, bu grupları bölgesel politikasının bir parçası haline getirmiştir. Örneğin, Irak'taki Şii gruplar, özellikle Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi sonrası dönemde, İran'ın desteklediği en önemli aktörlerden biri haline gelmiştir. İran, bu dönemde Irak'taki Şii siyasi

⁶⁷ Matthiesen, *The Other Saudis*, 213-214,219.

⁶⁸ Abdo, *The New Sectarianism*, 147; Afshon Ostovar, “Iran, Its Clients, and the Future of the Middle East: The Limits of Religion”, *International Affairs* 94/6 (2018), 1255; Ricotta, “The Arab Shi'a Nexus”, 147.

partileri ve milis gruplarını destekleyerek, Bağdat'taki nüfuzunu genişletmiştir. Benzer şekilde Bahreyn'de, El-Halife rejiminin uyguladığı ayrımcılık politikaları, Şii topluluğunun İran'a yönelmesine neden olmuş ve İran, bu durumu stratejik bir koz olarak kullanmıştır. Suudi Arabistan'da ise İran, Doğu Eyaleti'ndeki Şii azınlıkla dini ve kültürel bağlar kurarak, bu topluluğu hem siyasi hem de ideolojik olarak desteklemiştir. İran'ın bu ülkelerde izlediği politika, iki temel faktöre dayanmaktadır: Şiilik üzerinden oluşturduğu ideolojik bağlar ve bu bağlar aracılığıyla oluşturduğu stratejik ittifaklar. Suudi Arabistan, Irak ve Bahreyn'deki rejimlerin uyguladığı ayrımcılık, Şii topluluklarının İran'a yakınlaşmasına ve İran'ı koruyucu bir güç olarak görmelerine yol açmıştır. Böylece, İran, bu grupları dış politika hedeflerine hizmet eden vekiller olarak kullanabilmiştir. İran'ın bu stratejisi, bölgede mezhepsel tansiyonun artmasına ve İran-Suudi Arabistan ekseninde bir vekâlet savaşı ortamının oluşmasına katkıda bulunmuştur.⁶⁹

İran'ın söz konusu Şii muhaliflere olan desteği ilk olarak 1979'da Ayetullah Sadık Ruhani'nin Bahreyn halkına ayaklanma ve İran İslam Cumhuriyeti ile birleşme çağrısı ile başlamıştır. İran bu tarihten itibaren Ortadoğu'daki Şii muhalif grupları etkilemeye ve beslemeye devam etmiştir. Tahran'ın bu Şii hareketleri desteklemesi ona çok pahalıya mal olmamıştır. Bu gibi grupların genellikle hafif silah, patlayıcı, eğitim ve az miktarda paraya ihtiyacı olması, Tahran'ın ağır maliyet altına girmeden yardımcı olmasını mümkün kılmıştır. Nitekim 1980'lerin sonunda İran'ın komşu ülkelerdeki Şii muhalif grupları desteklemesinin ilk meyvesi ortaya çıkmıştır. İran, Lübnan Hizbullahı ile Hizbullah el-Hicaz'ın oluşturulmasına yardım etmiştir. Örgüt, İran'ın Suudi Arabistan, Bahreyn ve Kuveyt'teki Şii muhalif gruplara ulaşmasında temel aracı rolü üstlenmiştir.⁷⁰ Buna ek olarak Şii radikal grupların oluşturduğu ve o dönem yaklaşık bin mensubu olan örgüt, Haziran 1996'da Huber Kuleleri'ne yönelik bombalı saldırı gerçekleştirmiş ve 19 Amerikan askerinin ölümüne neden olmuştur.⁷¹

Bahreyn'de Tahran'ın desteği ile ilk olarak BKCİ ortaya çıkmıştır. Örgüt 1981'deki başarısız darbe girişimi sonrası Bahreyn yönetimi tarafından sıkı bir takip ile zamanla etkisiz hale gelmiştir. Ancak İran'ın buradaki etkisi tamamen sona ermemiştir. Nitekim Tahran

⁶⁹ Jon Armajani, *Shia Islam and Politics: Iran, Iraq, and Lebanon* (Lanham: Lexington Books/Fortress Academic, 2020), 2.

⁷⁰ Omer Carmi, *Deconstructing and Countering Iran's Threat Network*, Policy Notes (Washington, D.C: The Washington Institute for Near East Policy, 2017), 10.

⁷¹ Strobl, "Policing in the Eastern Province of Saudi Arabia", 554.

tarafından eğitildiği, silahlandırıldığı ve finanse edildiğine inanılan Saraya el-Aştar 2013'te ortaya çıkmıştır. Bahreyn'deki monarşiyi devirmeyi amaçlayan örgüt 20'den fazla saldırıyı üstlenmiştir. Genellikle Bahreyn polis ve kolluk güçlerini hedef alan örgüt 2014'te gerçekleştirdiği bombalı saldırıda 3 polisi öldürmüştür. Örgütün komutanlarından olan Ahmet Hasan Yusuf'un İran'a sığındığı tahmin edilmekte ve bu Tahran'la olan ilişkiyi ortaya koymaktadır.⁷² Bahreyn'deki İran destekli bir diğer örgüt Bahreyn İslami Direnişi adıyla da bilinen Saraya el-Muhtar örgütüdür. Monarşiyi devirme amacına sahip ve liderliğinin bilinmediği örgüt, 2013 yılında kurulmuştur. Irak'taki İran destekli gruplarla yakın ilişkisi olan örgüt 2016 yılında söz konusu gruplarla Irak'ta bir araya gelmiştir. Örgüt ile Iraklı Şii milis gruplar arasındaki bu yakın bağ, onun İran'ın bölgedeki vekil ağına dâhil olduğunu göstermektedir.⁷³ 2017'de Bahreyn güvenlik güçleri bir hücre evine yaptığı baskında Devrim Muhafızları tarafından eğitildiği ve silahlandırıldığı iddia edilen 25 kişiyi gözaltına almıştır.⁷⁴ Son olarak Bahreyn'deki en büyük İran destekli milislerden ikisi olan Saraya el-Aştar ile Saraya Vadallah, Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah'ın öldürülmesi sonrası bir taziye mesajı yayınlamıştır.⁷⁵

İran'ın Irak'taki Şii milis gruplar üzerindeki etkisi bilinmektedir. Tahran'ın Iraklı Şii milislere olan desteği 1980'lere kadar gitmektedir. İlk olarak Saddam rejimini zayıflatmak için uygulanan bu strateji 2003 sonrası Amerikan güçlerine zarar vermeye odaklanmıştır. Irak içerisindeki istikrarsızlıktan yararlanan İran, Şii milislere para ve silah yardımı yapmış ve onları Irak'taki vekâlet savaşında etkin bir şekilde kullanmıştır. Bunlar içerisinde Bedir Örgütü, Asaib Ehli'l Hak, Kataib Hizbullah ve Hareket Hizbullah el-Nuceba gibi gruplar öne çıkmaktadır. Ayrıca İran, bu gruplar aracılığıyla Haşdi Şabi güçleri içerisinde de nüfuz sahibidir.⁷⁶

⁷² Ashley Lane, "Iran's Islamist Proxies in the Middle East", *Wilsoncenter* (12 Eylül 2023); "National Counterterrorism Center", *Counter Extremism Guide* (Ocak 2023); Phillip Smyth vd., *Bahrain: Proliferating Proxy Networks*, (Atlantic Council, 2017), 27.

⁷³ Namo Abdulla, "What Is Bahrain's Saraya al-Mukhtar Militia?", *Voice of America* (19 Aralık 2020); Lane, "Iran's Islamist Proxies in the Middle East" (12 Eylül 2023); Smyth vd., *Bahrain: Proliferating Proxy Networks*, 27-28.

⁷⁴ "Cops Bust Iran Backed Terror Cell", *DT News of Bahrain* (05 Mart 2017).

⁷⁵ "Bahraini Militias Eulogize Slain Hezbollah Leader", *FDD* (30 Eylül 2024).

⁷⁶ Carmi, *Deconstructing and Countering Iran's Threat Network*; Ariane M. Tabatabai vd., *The Iran Threat Network (ITN): Four Models of Iran's Nonstate Client Partnerships*, Research Report (RAND Corporation, 2021).

2003 Irak istilası ile bölgeyi kasıp kavuran mezhepçilik o tarihten itibaren Ortadoğu'daki siyaseti ciddi biçimde etkilemiştir.⁷⁷ Saddam Hüseyin, Hafız Esed ve Ali Abdullah Salih gibi diktatörler ülkelerinde ciddi bir baskı kurarak, mezhepsel kimlik siyasetinin uzun süre ülke içerisinde kalmasını sağlamış ve bölgenin uluslararası ilişkiler siyasetinde etkin olmasını engellemiştir. 2003 ve 2011 sonrası ayaklanmalarla birlikte devlet otoritesinin çökmesi ve söz konusu liderlerin sahneden çekilmesi, bölgede mezhep siyasetinin merkezi unsur olmasına yol açmıştır. Irak'ta 2003 istilası sonrası başlayan iç siyasi ayaklanmalarla ortaya çıkan mezhepçi şiddet, 2011 sonrası Arap Baharı süreciyle birlikte birçok bölge ülkesine sıçramış, Suriye iç savaşıyla iyice yoğunlaşmış ve bölgedeki Sünni-Şii kutuplaşmasını derinleştirmiştir. Söz konusu bu hadiseler, bu toplumlardaki var olan ancak ortaya çıkmamış mezhepçi siyasi sistemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran, Suudi Arabistan ile, mezhepsel bağlarını kullanarak yerel aktörlerle vekâlet ilişkisi geliştirmekte ve bu ülkelerdeki iç savaşlarda etkisini arttırmaya çalışmaktadır. Diğer yandan söz konusu bölgesel aktörler, silah, para ve siyasi desteğe aşırı ihtiyacı olan yerel aktörler tarafından bu çatışmalara davet edilerek çekilmektedir. Sünniler, doğal olarak başta Suudi Arabistan olmak üzere Sünni devletlere, Şiiler ise aynı şekilde İran'a yüzünü dönmektedir. Ancak bu durum, Irak ve Suriye gibi devletler başta olmak üzere, devlet aygıtının dağılmasına ve yerel aktörler ile harici güçler arasında mezhep ittifaklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁷⁸

İran ile Suudi Arabistan arasındaki jeopolitik rekabet, Ortadoğu boyunca var olan çatışmaların harlanmasına neden olmuştur. 2011 sonrası meydana gelen Arap Baharı ayaklanmalarıyla birlikte ortaya çıkan isyanlar, devrimler ve iç savaşlar bölgedeki güç dengesini değiştirmiş ve jeopolitik ve mezhepsel fay hatları üzerindeki çatışmaların körüklenmesine neden olmuştur.⁷⁹ Nitekim bu güç mücadelesin-

⁷⁷ Wehrey, *Sectarian Politics in the Gulf*; Abdo, *The New Sectarianism*; Haddad, *Understanding "Sectarianism"*.

⁷⁸ F Gregory Gause, "Saudi Arabia and Sectarianism in Middle East International Relations", *Sectarianism and International Relations*, Pomeps Studies 38 (Middle East Political Science, 2020), 13; Simon Mabon - Marc Lynch, "Introduction: Sectarianism and International Relations", *Sectarianism and International Relations*, Pomeps Studies 38 (Middle East Political Science, 2020), 3.

⁷⁹ Rabi - Mueller, "The Geopolitics of Sectarianism in the Persian Gulf", 46.

den dolayı İran ile Suudi Arabistan arasında yeni bir “Soğuk Savaş”ın⁸⁰ yaşandığı ifade edilmiştir. Diğer yandan İranlı üst düzey yetkililerin bazı açıklamaları Körfez Arap devletlerinin endişelerini beslemiştir. Örneğin dönemin Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani, Bahreyn’den Irak, Suriye, Yemen ve Kuzey Afrika’ya kadar bütün coğrafyada devrim ihracının izlerini gördüğünü ifade etmiştir. Benzer bir açıklama Hamaney’in Kudüs Gücü temsilcisi Ali Şirazi’den gelmiş ve Şirazi “Düşmanlarımız istemese de İslam Devrimi başlangıcından itibaren ilerlemektedir. Günümüzde Irak, Afganistan, Pakistan, Bahreyn, Yemen ve hatta Suudi Arabistan’da bir güce sahibiz” demiştir. Yine Hamaney’in askeri danışmanı Yahya Rahim Safevi, Körfez’deki Arap monarşilerinin 2030’a kadar yok olacağını iddia etmiştir.⁸¹

Başta Suudi Arabistan olmak üzere Ortadoğu’daki çoğu Arap devlet, İran’ın dış politikasının mezhepçi ve genişlemeci olduğu eleştirisini yapmaktadır. Onlara göre Tahran, bölge genelinde cereyan eden siyasi ayaklanmaları kendisine yakın Şii milis güçleri kuvvetlendirmek ve Sünni ağırlıklı statükoyu sarsmak için kullanmaktadır. Her ne kadar İran’ın dış politikasında reel politik hâkim unsur olsa da son on yılda mezhepçi faktörler artış göstermektedir. Özellikle 2003’te Saddam rejiminin devrilmesi ve 2010’un sonunda başlayan Arap Baharı sürecinde yaşananlar, Tahran’ın bölgede Şii vekillerine olan desteğini daha ön plana almasına neden olmuştur. Bu hadise ve çatışmalar, özellikle Irak, Suriye ve Yemen’de, İran ile komşularının çıkarlarını keskin bir şekilde farklılaştırmıştır. Karşılıklı güvensizlik, İran ile Arap rakiplerini daha fazla mezhepçi tutuma yönlendirmiş ve Tahran’ın resmi duruşuna pek uygun olmasa da Şii vekilleri ile olan yakın ilişkisi bölgedeki nüfuzunun temeli haline gelmiştir. Nitekim Tahran, Irak, Suriye ve Yemen’deki müttefik ve vekilleri tehdit altında olduğunda bölgesel çıkar ve yatırımlarını korumak adına, Şii yanlısı stratejisini daha kararlı uygulamıştır. Bu durum İslam Devrimi Muhafızları Ordusu (İDMO)’nun davranış ve söylemlerine de yansımış, ordudaki üst rütbeli komutanlar sık sık kendi müttefik ve vekillerini birleşik “Şii cephesi” olarak tanımlamıştır.⁸²

⁸⁰ F Gregory Gause, *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*, Brookings Doha Center Analysis Paper (Doha: Brookings Doha Center, Temmuz 2014).

⁸¹ Rabi- Mueller, “The Geopolitics of Sectarianism in the Persian Gulf”, 61.

⁸² Afshon Ostovar, “Sectarianism and Iranian Foreign Policy”, *Beyond Sunni and Shia: The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East*, ed. Frederic Wehrey (New York: Oxford University Press, 2018), 87-88,103-104.

Son olarak Ortadoğu'daki Şii toplumların, kendi yaşadıkları ülkelerde yasal bir örgütlenmeye müsaade edilmemesi, İran'ı hem bir sığınak hem de doğal koruyucu haline getirmektedir. Bu devletlerdeki yönetimler ne kadar Şiilerin üzerine gider ve baskılarını arttırırsa, bu gruplar o kadar İran'a yakınlaşacaktır. Buna ek olarak, Raymond Hinnebusch'un⁸³ da altını çizdiği gibi bölgedeki vekâlet savaşları devam ettiği sürece, mezhepsel tansiyon zayıflamayacaktır. Bir kısır döngü olarak mezhepçi politikalar vekâlet savaşlarını, vekâlet savaşları da mezhepçi politikaları beslemektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Suudi Arabistan, Irak ve Bahreyn gibi ülkelerde Şii topluluklarına yönelik uygulanan sistematik baskı ve ayrımcılık politikalarının, İran'ın bu gruplarla ilişkisini derinleştirdiği sonucuna varmıştır. Bu devletler, Şii nüfuslarını dışlayıcı politikalarla sosyal, ekonomik ve siyasi olarak marjinalize ederken, İran bu durumu kendi lehine kullanarak bu topluluklarla bağlarını güçlendirmiştir. Çalışma, Şiiilere yönelik kötü muamelelerin, İran'a bu aktörleri dış politika hedefleri doğrultusunda vekil olarak kullanma fırsatı sunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu ayrımcı politikaların ve baskıların, İran'ın kendisini bölgedeki Şii toplulukların tek hamisi olarak konumlandırmasına imkân sağladığı ve bunun da Ortadoğu'daki mezhepsel gerilimleri derinleştirdiği bulgusuna ulaşmıştır. Bu makale, bölgedeki Şii topluluklarına karşı uygulanan baskıcı politikaların, İran'ın bu gruplarla olan ilişkisini geliştirmesini hızlandırdığını ve bu grupların İran'ın vekil stratejisi çerçevesinde bir dış politika aracı haline geldiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Söz konusu ülkelerdeki ayrımcılık ve hatta şiddete varan politikalar, bu ülkelerdeki Şii topluluklarının dışarıdan bir hamiyet aramasına neden olmuştur. Nitekim İran, 1979 İslam Devrimi ile Irak, Suudi Arabistan ve Bahreyn'deki Şiiilere yönelik ayrımcılığın temel neden olduğu, Şii muhalefeti desteklemeye başlamıştır. Yaşadıkları ülke içerisinde herhangi bir destekten yoksun olan bu gruplar, ister istemez İran'a yaklaşmış ve ilişki kurmuştur. İran ise bu grupların yaşadıkları ayrımcılığı ve şikâyetlerini, kendi stratejik çıkarları doğrultusunda kullanmıştır. Bu bağlamda İran, söz konusu grupları desteklemiş ve silahlı mücadelede bulunmaları ve yönetimleri devirmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur. Bu şekilde Şiilerin öfkelerini kullanan Tahran yönetimi, başta Körfez ülkeleri olmak üzere, Şiilerin mukim buldukları ülkelerde istikrarsızlık oluşturmak için silahlı grupla-

⁸³ Raymond Hinnebusch, "The Sectarian Revolution in the Middle East", *Revolutions: Global Trends & Regional Issues* 4/1 (2016), 146.

rın ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. Dolayısıyla İran'ın güvenlik stratejisinin temel bileşenlerinden biri olan asimetrik savaş konsepti ve buna bağlı vekâlet savaşı stratejisi, bu gruplarla ilişki kurmasını kolaylaştırmıştır. Hem Suudi Arabistan'daki hem de Bahreyn'deki Şii silahlı grupların ortaya çıkmasında İran'ın vekâlet savaşı stratejisi temel faktördür. Özellikle Irak, Suudi Arabistan ve Bahreyn'in Şii vatandaşlarına uyguladıkları negatif politikalar, İran'ın mezkûr aktörleri vekil edinme sürecini hızlandırıp kolaylaştırmaktadır. Bahsi geçen ülkelerin Şiiiler üzerindeki baskıları arttıkça, söz konusu aktörler daha fazla İran'a yakınlaşmaktadır. Çünkü bu grupların ülke dışında İran'dan başka hamileri mevcut değildir. Dolayısıyla Irak, Suudi Arabistan ve Bahreyn'in Şii nüfusa yönelik baskı ve ayrımcılık politikaları onları daha fazla İran etkisine maruz bırakmaktadır.

Kaynakça

- Abdo, Geneive. *The New Sectarianism: The Arab Uprisings and the Rebirth of the Shi'a-Sunni Divide*. New York, NY: Oxford University Press, 2017.
- Abdulla, Namu. "What Is Bahrain's Saraya al-Mukhtar Militia?" *Voice of America*. 19 Aralık 2020. Erişim 29 Ekim 2024. https://www.voanews.com/a/extremism-watch_what-bahrain-saraya-al-mukhtar-militia/6199751.html
- Akoğlu, Muharrem. "Irak'ta Şii Varlığı". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2013), 391-428.
- Al-Rasheed, Madawi. "Sectarianism as Counter-Revolution: Saudi Responses to the Arab Spring". *Studies in Ethnicity and Nationalism* 11/3 (Aralık 2011), 513-526. <https://doi.org/10.1111/j.1754-9469.2011.01129.x>
- Armajani, Jon. *Shia Islam and Politics: Iran, Iraq, and Lebanon*. Lanham: Lexington Books/Fortress Academic, 1st ed., 2020.
- Barzegar, Kayhan. "Iran and The Shiite Crescent: Myths and Realities". *The Brown Journal of World Affairs* 15/1 (2008), 87-99.
- Bayan Perazzo. *On Being Shia in Saudi Arabia*. Washington DC, USA: Institute for Gulf Affairs, 2012. <https://www.gulfinsitute.org/wp-content/pdfs/shialifeinsaudiarabia.pdf>
- Carmi, Omer. *Deconstructing and Countering Iran's Threat Network*. Policy Notes. Washington, D.C: The Washington Institute for Near East Policy, 2017. The Washington Institute for Near East Policy, Zotero.
- Fuller, Graham E. - Francke, Rend Rahim. *The Arab Shi'a: The Forgotten Muslims*. New York: St. Martin's Press, 2. [print]., 2007.

- Gause, F Gregory. *Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War*. Brookings Doha Center Analysis Paper. Doha: Brookings Doha Center, Temmuz 2014. Brookings Doha Center.
- Gause, F Gregory. "Saudi Arabia and Sectarianism in Middle East International Relations". *Sectarianism and International Relations*. 12-18. Pomeps Studies 38. Middle East Political Science, 2020.
- Guido Steinberg. "The Wahhabiyya and Shi'ism, from 1744/45 to 2008". *The Sunna and Shi'a in the Sunna and Shi'a in history: Division and ecumenism in the Muslim Middle East*. 163-182. New York: Palgrave MacMillan, 2011.
- Haddad, Fanar. *Understanding "Sectarianism": Sunni-Shi'a Relations in the Modern Arab World*. New York: Oxford University Press, 2020.
- Hinnebusch, Raymond. "The Sectarian Revolution in the Middle East". *Revolutions: Global Trends & Regional Issues* 4/1 (2016), 120-152.
- Ibrahim, Fouad N. - Ibrahim, Fouad. *The Shi'is of Saudi Arabia*. London: Saqi, 2006.
- Joseph A. Kéchichian. "Saddam Hussein's legacy of sectarian division in Iraq". *The World*. 30 Temmuz 2016. Erişim 27 Ekim 2024. <https://theworld.org/stories/2016/07/30/saddam-husseins-legacy-sectarian-division-iraq>
- Kelsey Modica. *A Path to Peace: Reconciling the Sunni-Shi'a Conflict in Iraq*. New York: Syracuse University, Yüksek Lisans, 2015. https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1842&context=honors_capstone
- Kumar, Vikas. "Sectarianism and International Relations: Shia Iran in a Muslim World". *Journal of Asian Security and International Affairs* 3/3 (Aralık 2016), 359-373. <https://doi.org/10.1177/2347797016670748>
- Lane, Ashley. "Iran's Islamist Proxies in the Middle East". *Wilsoncenter*. 12 Eylül 2023. Erişim 29 Ekim 2024. <https://www.wilsoncenter.org/article/irans-islamist-proxies>
- Lipka, Michael. "Iraq's unique place in the Sunni-Shia divide | Pew Research Center". *Pewresearch*. 18 Haziran 2014. Erişim 21 Ekim 2024. <https://www.pewresearch.org/short-reads/2014/06/18/the-sunni-shia-divide-where-they-live-what-they-believe-and-how-they-view-each-other/>
- Louër, Laurence. *Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi*. çev. Barış Özkul. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2022.

- Louër, Laurence. *Transnational Shia Politics: Religious and Political Networks in the Gulf*. New York, NY: Columbia Univ. Press [u.a.], 2008.
- Mabon, Simon - Lynch, Marc. "Introduction: Sectarianism and International Relations". *Sectarianism and International Relations*. 3-7. Pomeps Studies 38. Middle East Political Science, 2020.
- Mansoor Al-Jamri. "Shia and the State in Bahrain: Integration and Tension". *Alternative Politics Special Issue/1* (2010), 1-24.
- Matthiesen, Toby. *The Other Saudis: Shiism, Dissent and Sectarianism*. Cambridge: Cambridge Univ.Press, 2015.
- Mazhar Tunç. *Suud Selefiliđi: Hadis İlmî Bağlamında Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- Miriam Puttick. *From Crisis to Catastrophe: the situation of minorities in Iraq*. Minority Rights Group International, 2014. <https://minorityrights.org/app/uploads/2024/01/download-1468-from-crisis-to-catastrophe-the-situation-of-minorities-in-iraq-english.pdf>
- Moritz, Jessie. "The Easy Enemy: The Shia and Sectarianism in The Arab States of Gulf and Yemen During The Arab Spring". *Middle Eastern Minorities and the Arab Spring: Identity and Community in the Twenty-First Century*. ed. K. Scott Parker - Tony E. Nasrallah. 227-258. The Modern Muslim World 2. Piscataway, NJ, USA: Gorgias Press, 2017.
- Nakash, Yitzhak. *Reaching for Power: The Shia in the Modern Arab World*. Princeton (N.J.): Princeton University Press, 2006.
- Neo, Ric. "Religious Securitisation and Institutionalised Sectarianism in Saudi Arabia". *Critical Studies on Security* 8/3 (01 Eylül 2020), 203-222. <https://doi.org/10.1080/21624887.2020.1795479>
- Ocak, Halil. "Bağımsızlıktan Günümüze Bahreyn'de Şiilik: Yapılar, Sorunlar ve Beklentiler". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 15/1 (30 Haziran 2022), 259-297. <https://doi.org/10.18403/emakalat.1128607>
- Ostovar, Afshon. "Iran, Its Clients, and the Future of the Middle East: The Limits of Religion". *International Affairs* 94/6 (01 Kasım 2018), 1237-1255. <https://doi.org/10.1093/ia/iyy185>
- Ostovar, Afshon. "Sectarianism and Iranian Foreign Policy". *Beyond Sunni and Shia: The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East*. ed. Frederic Wehrey. 87-111. New York: Oxford University Press, 2018.
- Rabi, Uzi - Mueller, Chelsi. "The Geopolitics of Sectarianism in the Persian Gulf". *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*

- 12/1 (02 Ocak 2018), 46-65.
<https://doi.org/10.1080/25765949.2018.1436129>
- Ricotta, Jill. "The Arab Shi'a Nexus: Understanding Iran's Influence in the Arab World". *The Washington Quarterly* 39/2 (02 Nisan 2016), 139-154.
<https://doi.org/10.1080/0163660X.2016.1204414>
- Rózsa, Erzsébet N. "Iranian Communities on the Arab Side of the Persian Gulf". *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies* 16/4 (02 Ekim 2022), 436-447.
<https://doi.org/10.1080/25765949.2022.2141524>
- Shanahan, Rodger. "Shi a Political Development in Iraq: The Case of the Islamic Da Wa Party". *Third World Quarterly* 25/5 (Temmuz 2004), 943-954.
<https://doi.org/10.1080/0143659042000232045>
- Smyth, Phillip vd. *Bahrain: Prolifirating Proxy Networks*. REVOLUTION UNVEILED: Atlantic Council, 2017. JSTOR.
<http://www.jstor.org/stable/resrep03726.7>
- Strobl, Staci. "Policing in the Eastern Province of Saudi Arabia: Understanding the Role of Sectarian History and Politics". *Policing and Society* 26/5 (03 Temmuz 2016), 544-562.
<https://doi.org/10.1080/10439463.2014.989153>
- Strobl, Staci. "The Roots of Sectarian Law and Order in The Gulf: Bahrain, The Eastern Province of Saudi Arabia and The Two Historical Distruptions". *Beyond Sunni and Shia The Roots of Sectarianism in a Changing Middle East*. ed. Frederic Wehrey. 205-235. Oxford: Oxford UP, 2018.
- Tabatabai, Ariane M. vd. *The Iran Threat Network (ITN): Four Models of Iran's Nonstate Client Partnerships*. Research Report. RAND Corporation, 2021. RAND Corporation, DOI.org (Crossref).
<https://doi.org/10.7249/RR4231>
- Topaloğlu, Fatih. "Günümüz Ortadoğu İşlâm Coğrafyasında şia ve şiilerin Durumu Üzerine Bir İnceleme". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (30 Haziran 2023), 182-219.
<https://doi.org/10.18403/emakalat.1311432>
- Uddin, Ahm Ershad. "Human Rights of Minorities in Islam: From the Perspective of Iraq". *Journal of İlahiyat Researches* 1/57 (13 Temmuz 2022), 55-62. <https://doi.org/10.5152/ilted.2022.223077>
- Wehrey, Frederic Michael. *Sectarian Politics in the Gulf: From the Iraq War to the Arab Uprisings*. New York/N.Y: Columbia University Press, 2014.

- 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Saudi Arabia*. Washington DC, USA: U.S. Department of State, 2023. <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/saudi-arabia/>
- FDD. "Bahraini Militias Eulogize Slain Hezbollah Leader". 30 Eylül 2024. Erişim 29 Ekim 2024. <https://www.fdd.org/analysis/2024/09/30/bahraini-militias-eulogize-slain-hezbollah-leader/>
- DT News of Bahrain. "Cops Bust Iran Backed Terror Cell". 05 Mart 2017. Erişim 29 Ekim 2024. <https://www.newsofbahrain.com/bahrain/31005.html>
- Denied Dignity Systematic Discrimination and Hostility toward Saudi Shia Citizens*. New York: Human Rights Watch, 03 Eylül 2009. <https://www.hrw.org/report/2009/09/03/denied-dignity/systematic-discrimination-and-hostility-toward-saudi-shia-citizens>
- Discrimination in Bahrain: The Unwriten Law*. Bahrain Center for Human Rights, 2003.
- Mapping the Global Muslim Population*. Washington, D.C: Pew Research Center, 2009.
- Counter Extremism Guide. "National Counterterrorism Center". Ocak 2023. Erişim 29 Ekim 2024. https://www.dni.gov/nctc/ftos/aab_fto.html
- Religious Discrimination in Bahrain*. Australia: Gulf Institute for Democracy and Human Rights, 2017.
- Religious Discrimination in Bahrain*. Australia: Gulf Institute for Democracy and Human Rights, 2017.

Extended Summary

The study provides an in-depth examination of how Iran leverages Shia communities in the Middle East, particularly of those in Saudi Arabia, Iraq, and Bahrain, to advance its foreign policy objectives. This study further argues that the oppressive and discriminatory policies against Shiites in these countries enabled Iran to utilize the Shiites as a means to achieve its foreign policy objectives. The primary objective of this study is to assess the extent to which such discriminatory and oppressive policies towards Shiite communities in the Middle East facilitate Iran's utilization of these communities as a foreign policy instrument. In this context, the study's primary argument is that the sectarian policies of Arab states have augmented Iran's influence over Shiite groups, enabling it to transform these groups

into proxies in regional conflicts. In implementing this strategy, Iran deploys a multifaceted approach, combining sectarian ties with military and ideological elements to expand its regional influence.

Historically, Shia communities in the Middle East have been marginalized and excluded from political, economic and social participation. For example, Shia communities in Saudi Arabia have been excluded from public services, in Bahrain Shia leaders faced a sustained crackdown, and in Iraq, systematic violence and forced migration under Saddam Hussein further weakened Shia ties to the state. Furthermore, Shia communities in these countries have frequently been regarded as a potential threat to state security. Shia communities are often regarded as security threats in these countries, accused of being a “fifth column” for Iran. Such marginalization has driven many Shiites to seek external patronage, increasingly viewing Iran as a savior. Iran has strategically reinforced this perception by providing religious, ideological, and military support.

The 1979 Iranian Islamic Revolution enabled Iran to leverage its Shiite identity as a means of enhancing its regional influence. The revolution had a significant impact on both Iran’s domestic policies and its regional foreign policy objectives. Iran positioned Shia communities as instruments in proxy wars by fostering sectarian loyalty and pursuing strategic gains. This strategy is based on a combination of sectarian loyalty and the pursuit of practical and strategic gains. In this context, one of the principal instruments of this strategy is the establishment of religious and ideological ties. Iran has employed soft power and cultural influence to disseminate the tenets of the Shiite faith and to establish connections with Shiite communities on the basis of this shared belief system.

Iran has exploited the internal divisions within Iraq, Bahrain, and Saudi Arabia by providing support to Shiite groups in these countries. For instance, the Bahraini group Saraya al-Ashtar received training and financial support from Iran, conducting attacks against the Bahraini government. Similarly, Shiite communities in Saudi Arabia have resisted the regime with the support of Iran. The provision of arms, ammunition and military equipment represents another crucial aspect of Iran’s strategy. The provision of military aid to Shiite groups in Iraq, Bahrain, and Saudi Arabia has enabled Iran to utilize these groups effectively in proxy wars. The Shiite militia groups in Iraq serve as an illustrative case study of this strategy. Following the overthrow of Saddam Hussein, Iran increased its influence over Baghdad by providing support to Shiite groups in Iraq. As a consequence of Iran’s strategic support, groups such as the Badr Brigades and the Mahdi Army have grown stronger and have exerted a significant influence on the political processes in Iraq.

The sectarian policies of Arab states have not only expanded Iranian influence but also contributed to the intensification of sectarian tensions in the Middle East. Repressive policies in Iraq, Saudi Arabia, and Bahrain have resulted in an increased inclination of Shia communities in these countries towards Iran. This has served to deepen the Sunni-Shia divide in the region, resulting in a spiral of instability caused by proxy wars initiated by Iran and Saudi Arabia. This article demonstrates how Iran has exploited sectarian tensions to influence security dynamics in the Middle East. Iran has employed the strategy of proxy warfare as a means of counterbalancing its rivals, such as Saudi Arabia, thereby capitalizing on the instability in the region to its advantage. While this strategy has increased Iran's regional influence, it has also contributed to the intensification of sectarian tensions in the Middle East.

Finally, this study demonstrates how Iran exploits Shia communities in the Middle East as a component of its foreign policy strategy. The discriminatory policies of Arab states, particularly in Saudi Arabia and Bahrain, provide an opportunity for Iran to engage with these groups and utilize them as proxies. Iran presents itself as the sole protector of these groups, thereby gaining a strategic advantage. The article underscores that by exploiting sectarian politics, Iran has intensified sectarian tensions in the Middle East and transformed security dynamics in the region. This illustrates that Iran's foreign policy strategies are not solely shaped by sectarian loyalties, but also by geopolitical interests. As discriminatory policies against Shia communities in the Middle East persist, it is likely that Iran's relationship with these groups will become more entrenched, while sectarian tensions in the region will continue to intensify.